



Rättsfallssamlingen

FÖRSLAG TILL AVGÖRANDE AV GENERALADVOKAT
MACIEJ SZPUNAR
föredraget den 5 mars 2020¹

Förenade målen C-698/18 och C-699/18

SC Raiffeisen Bank SA
mot
JB (C-698/18)
och
BRD Groupe Société Générale SA
mot
KC (C-699/18)

(begäran om förhandsavgörande från Tribunalul Specializat Mureş (Specialdomstolen i Mureş, Rumänien))

”Begäran om förhandsavgörande – Direktiv 93/13/EEG – Fastställande av oskäliga avtalsvillkor – Kreditavtal om privatlån – System med rättsmedel – En form av allmän talan som inte omfattas av preskriptionsregler – En form av allmän talan i tvistemål som väcks av en person om ekonomisk ersättning och som omfattas av preskriptionsregler – Tidpunkten för när konsumenten får kännedom om att ett avtalsvillkor är oskäligt”

1. Förevarande begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av direktiv 93/13/EEG² i det särskilda sammanhang som rör kreditavtal som fullgjorts i sin helhet. Begäran om förhandsavgörande i förevarande mål kommer närmare bestämt att göra det möjligt för EU-domstolen att klargöra om detta direktiv fortsätter att vara tillämpligt efter det att ett avtal har fullgjorts och, i förekommande fall, om en talan om återbetalning av belopp som uttagits enligt avtalsvillkor som anses oskäliga kan omfattas av en preskriptionstid på tre år som börjar löpa från och med den tidpunkt då avtalet löpte ut. Det är således den tidsmässiga omfattningen av det skydd som direktivet ger konsumenterna som ska fastställas.

I. Tillämpliga bestämmelser

A. Unionsrätt

2. I artikel 2 b i direktiv 93/13 anges att begreppet ”konsument” avser en fysisk person som i samband med avtal som omfattas av detta direktiv handlar för ändamål som faller utanför hans näring eller yrke.

¹ Originalspråk: franska.

² Rådets direktiv av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal (EGT L 95, 1993, s. 29; svensk specialutgåva, område 15, volym 12 s. 169).

3. Artikel 6.1 i direktivet har följande lydelse:

”Medlemsstaterna skall föreskriva att oskäligen villkor som används i avtal som en näringsidkare sluter med en konsument inte är, på sätt som närmare stadgas i deras nationella rätt, bindande för konsumenten och att avtalet skall förbli bindande för parterna på samma grunder, om det kan bestå utan de oskäligen villkoren.”

B. Rumänsk rätt

4. Artikel 1.3 i Legea nr. 193/2000 privind clauzele abuzive din contractele încheiate între profesioniști și consumatori (lag nr 193/2000 om oskäligen avtalsvillkor i avtal som ingåtts mellan näringsidkare och konsumenter), av den 6 november 2000 (*Monitorul Oficial al României* nr 560 av den 10 november 2000), åter offentliggjord 2012 (*Monitorul Oficial al României*, nr 543 av den 3 augusti 2012), i ändrad lydelse från år 2014 (nedan kallad lag nr 193/2000), hindrar näringsidkare från att införa oskäligen villkor i avtal som ingås med konsumenter. I artikel 6 i denna lag föreskrivs dessutom att oskäligen villkor inte ska ha några verkningar gentemot konsumenten.

5. I artikel 12.1 och 12.4 i nämnda lag föreskrivs följande:

”1. För det fall det fastställs att standardavtal som innehåller oskäligen villkor används, ska de kontrollorgan som avses i artikel 8 väcka talan vid domstolen på den ort där näringsidkaren har sitt hemvist eller, i förekommande fall, där näringsidkaren har sitt säte, och yrka att näringsidkaren ska förpliktas att ändra gällande avtal genom att stryka de oskäligen villkoren.

...

4. Bestämmelserna i punkterna 1–3 påverkar inte den rätt som en konsument, gentemot vilken ett standardavtal som innehåller ett oskäligt villkor görs gällande, har att som en rättslig grund för ett käromål eller som en invändning anföra att villkoret är ogiltigt på de villkor som föreskrivs i lag.”

6. I artikel 993 i Codul civil 1864 (1864 års civillag), som var tillämplig när de avtal som avses i de nationella målen ingicks, föreskrivs bland annat att den som av misstag betalar en skuld i förvissning om att vara gäldenär kan kräva att borgenären återbetalar beloppet.

7. I artikel 1 i Decretul nr. 167/1958 privind la régiptia extintivă (dekret nr 167 om preskription) av den 10 april 1958 (*Monitorul Oficial al României* nr 19 av den 21 april 1958), i dess ändrade lydelse, föreskrivs följande:

”Rätten att väcka talan i tvistemål upphör genom preskription om den inte har utövats inom den i lag föreskrivna fristen.

Den omständigheten att rätten att väcka talan om en huvudsaklig rättighet går förlorad leder till att rätten att väcka talan avseende de accessoriska rättigheterna går förlorad.”

8. I artikel 2 i dekretet föreskrivs att ”[e]n rättsakts ogiltighet får när som helst anföras som en rättslig grund för ett käromål eller som en invändning”.

9. I artikel 7 i samma dekret anges följande:

”Preskriptionen börjar löpa den dag då rätten att väcka talan eller rätten att ansöka om verkställighet uppkommer.

När det gäller de förpliktelser som ska uppfyllas på borgenärens begäran och de förpliktelser för vilka fristen för fullgörande inte har fastställts, börjar preskriptionstiden löpa den dag då rättsförhållandet uppkommer.”

10. I artikel 8 i samma dekret föreskrivs följande:

”Preskriptionen av rätten att väcka talan om ersättning för skada som har orsakats av en rättsstridig handling börjar löpa den dag då den skadelidande fick kännedom om eller borde ha känt till såväl skadan som vem som orsakat den.

Bestämmelserna i föregående stycke är även tillämpliga vid obehörig vinst.”

II. Målen vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

A. Mål C-698/18, Raiffeisen Bank

11. I juni 2008 ingick klaganden i det nationella målet ett kreditavtal med SC Raiffeisen Bank SA (nedan kallad Raiffeisen Bank) för en period på 84 månader som förföll till betalning år 2015, då krediten var helt återbetald.

12. Klaganden ansåg att vissa avtalsvillkor var oskäligen och väckte därför, i december 2016, talan vid Judecătoria Târgu Mureş (Förstainstansdomstolen i Târgu Mureş, Rumänien) med yrkade om att det skulle fastställas att dessa villkor vara oskäligen, att de belopp som erlagts med stöd av dessa villkor skulle återbetalas och att lagstadgad ränta skulle betalas.

13. Raiffeisen Bank gjorde en invändning om rättegångshinder, med hänvisning till att klaganden som inte längre var konsument i den mening som avses i lag nr 193/2000 saknade talerätt, eftersom avtalsförhållandena mellan parterna hade upphört vid den tidpunkten då talan väcktes. Kreditavtalet hade nämligen löpt ut under föregående år sedan det fullgjorts i sin helhet.

14. I första instans biföll den nationella domstolen klagandens talan i dess helhet.

15. Eftersom Raiffeisen Bank som ansåg att avgörandet gick banken emot överklagade den det till den hänskjutande domstolen och upprepade argumentet att klaganden hade förlorat sin ställning som konsument innan talan väcktes, till följd av att kreditavtalet hade löpt ut sedan det fullgjorts i sin helhet.

16. Mot denna bakgrund beslutade Tribunalul Specializat Mureş (Specialdomstolen i Mureş, Rumänien) att vilandeförklara målen och ställa följande frågor till EU-domstolen i de två berörda målen:

”1) Tillåter [direktiv 93/13], i synnerhet tolfte, tjugoförsta och tjugotredje skälet samt artikel 2 b, artikel 6.1, artikel 7.2 och artikel 8 – med tillämpning av principen om processuell autonomi och följaktligen likhets- och effektivitetsprincipen – ett system med rättsmedel bestående i dels en form av allmän talan som inte omfattas av preskriptionsregler, vilken syftar till att fastställa att vissa avtalsvillkor i ett konsumentavtal är oskäligen, dels en form av talan i tvistemål som väcks av en person om krav på ekonomisk ersättning och som omfattas av preskriptionsregler, vars syfte är att uppfylla direktivets målsättning att undanröja verkningarna av alla skyldigheter som följer av och som fullgjorts enligt ett avtalsvillkor som fastställts vara oskäligt i förhållande till konsumenten?

- 2) Om fråga 1 besvaras jakande önskas svar på om ovanstående bestämmelser utgör hinder för en tolkning som följer av tillämpningen av principen om rättssäkerhet i civilrättsliga rättsförhållanden enligt vilken den tidpunkt då konsumenten bör eller borde ha känt till att ett avtalsvillkor var oskäligt är tidpunkten då det kreditavtal i vilket han var att anse som konsument upphörde att gälla?”

B. Mål C-699/18, BRD Groupe Société Générale

17. I maj 2003 ingick klaganden i det nationella målet och en annan part, i egenskap av medlåntagare, ett kreditavtal med BRD Groupe Société Générale SA. I mars 2005 ansågs krediten, på grund av en förtida återbetalning, ha betalats och kreditavtalet upphörde att gälla.

18. Mer än tio år senare, i juli 2016, väckte klaganden talan vid Judec toria T rgu Mure  (Förstainstansdomstolen i T rgu Mure , Rumänien) och yrkade att det skulle fastställas att villkoren i avtalet var oskäliga. Klaganden yrkade dessutom att dessa villkor skulle ogiltigförklaras och att samtliga belopp som hade erlagts med stöd av dessa skulle återbetalas samt att lagstadgad ränta skulle utgå på de krävda beloppen.

19. BRD Groupe Société Générale har gjort gällande att den omständigheten att klaganden inte längre var konsument, eftersom förhållandet mellan parterna hade upphört n r domstolsförfarandet inleddes och att avtalet hade fullgjorts f r elva år sedan till följd av en förtida återbetalning.

20. I första instans biföll den nationella domstolen delvis talan.

21. BRD Groupe Société Générale ansåg att avgörandet gick den emot och överklagade därför till den hänskjutande domstolen och upprepade argumentet att klaganden f r elva år sedan, det vill säga innan talan väcktes, hade förlorat sin ställning som konsument, till följd av att kreditavtalet hade upphört att gälla genom förtida återbetalning.

22. Mot denna bakgrund beslutade Tribunalul Specializat Mure  (Specialdomstolen i Mure , Rumänien) att vilandeförklara målet och ställa två frågor till EU-domstolen som är identiska med dem som ställts i mål C-698/18. Den hänskjutande domstolen har emellertid framhållit att klaganden i mål C-699/18 väckte talan om fastställelse av att avtalsvillkoren  r oskäliga elva år efter det att kreditavtalet hade upphört att gälla, det vill säga efter utgången av den allmänna preskriptionsfrist på tre  r som den nationella lagstiftaren har föreskrivit för att göra gällande ett f rm genhetsr ttligt krav.

III. Förfarandet vid domstolen

23. Domstolens ordförande beslutade den 12 december 2018 att förena målen C-698/18 och C-699/18 vad gäller det skriftliga och det muntliga förfarandet samt domen.

24. Skriftliga yttranden har ingetts av parterna i de nationella målen, med undantag av klaganden i mål C-698/18, av den rumänska, den tjeckiska, den polska och den portugisiska regeringen samt av Europeiska kommissionen.

25. Samma parter var företrädda vid förhandlingen den 12 december 2019.

IV. Bedömning

26. Den hänskjutande domstolen har ställt sina frågor för att få klarhet i huruvida direktiv 93/13 för det första utgör hinder för att en talan om återbetalning av inbetalningar gjorda med stöd av ett villkor som förklarats vara oskäligt i ett avtal som har fullgjorts i sin helhet omfattas av preskriptionsregler. För det andra vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida direktivet utgör hinder för att tillämpa en treårig preskriptionstid som börjar löpa avseende en sådan talan från och med den tidpunkt då avtalet upphör att gälla. Den hänskjutande domstolen har ställt dessa frågor mot bakgrund av gränserna för medlemsstaternas processuella autonomi. Eftersom varje fall där frågan uppkommer huruvida en nationell bestämmelse iakttar dessa gränser ska bedömas med beaktande av bestämmelsens funktion i förfarandet som helhet – med beaktande av dess förlopp och särdrag³ – anser jag att dessa frågor ska prövas tillsammans.

27. Den hänskjutande domstolen anser dessutom att den står inför problemet att – i tidsmässigt hänseende – fastställa ställningen som konsument i den mening som avses i artikel 2 b i direktiv 93/13. Även om den hänskjutande domstolen inte har ställt denna fråga uttryckligen, har den konstaterat att det ska fastställas om direktivet fortsätter att vara tillämpligt efter det att ett avtal som ingåtts av en person, som otvivelaktigt var konsument vid tidpunkten för ingåendet av det avtal som innehöll oskäliga villkor, har fullgjorts i sin helhet.

28. Mot bakgrund av det ovan anförda kommer jag, efter att först ha prövat huruvida tolkningsfrågorna kan tas upp till sakprövning (avsnitt A), för att kunna ge ett användbart svar på dessa frågor, att inledningsvis redogöra för de lösningar som valts i rumänsk rätt vad gäller sanktionen för införande av oskäliga villkor i ett avtal som en näringsidkare har ingått med en konsument (avsnitt B). Därefter kommer jag att ta upp frågan huruvida direktiv 93/13 är tillämpligt på avtal som fullgjorts i sin helhet (avsnitt C). När det slutligen gäller gränserna för medlemsstaternas processuella autonomi, kommer jag att ta ställning till om direktivet utgör hinder för att en talan om återbetalning av inbetalningar som gjorts enligt ett villkor som förklarats oskäligt, i ett avtal som har fullgjorts i sin helhet omfattas av preskriptionsregler, och huruvida den tidpunkt från vilken den treåriga preskriptionstiden börjar löpa motsvarar den tidpunkt då avtalet upphör att gälla (avsnitt D).

A. Upptagande till sakprövning

29. Klaganden i mål C-699/18 har i första hand gjort gällande att tolkningsfrågorna inte kan tas upp till sakprövning.

30. Klaganden har för det första hävdats att den hänskjutande domstolen har ställt sina tolkningsfrågor för att få klarhet i huruvida den frist som föreskrivs i den nationella lagstiftningen för att väcka talan vid nämnda domstol har iakttagits. En tolkningsfråga ska emellertid inte avse aspekter som rör nationell rätt, utan tolkningen av unionsrätten. För det andra har klaganden angett att det skulle strida mot den logik som ligger till grund för konsumentskyddet att begränsa verkningarna av återbetalningen sedan det konstaterats att ett avtalsvillkor är oskäligt.

31. Jag delar inte klagandens invändningar.

32. Den hänskjutande domstolen vill genom dessa frågor erhålla sådana uppgifter om tolkningen av unionsrätten som ger den möjlighet att avgöra frågan om den nationella lagstiftningen och den tolkning som den förespråkar är förenlig med det system för konsumentskydd som inrättats genom direktiv 93/13. Eftersom de frågor som ställts avser tolkningen av unionsrätten är domstolen i princip

³ Se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 december 2013, Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León (C-413/12, EU:C:2013:800, punkt 34).

skyldig att meddela ett förhandsavgörande.⁴ Antagandet att tolkningsfrågorna inte kan tas upp till sakprövning på den grunden att begränsningen av verkningarna av den återbetalning som ett konstaterande av att ett avtalsvillkor är oskäligt ger rätt till, strider mot den logik som konsumentskyddet grundar sig på, innebär dessutom att svaret på dessa frågor föregrips.

33. Jag föreslår därför att domstolen ska konstatera att den inte har behörighet att besvara de frågor som ställts i mål C-699/18. Det avtal som det rör sig om i förevarande mål ingicks år 2003 och upphörde att gälla år 2005, det vill säga före den 1 januari 2007 då Rumänien anslöt sig till unionen. Domstolen är endast behörig att tolka unionsrätten, med avseende på dess tillämpning i en medlemsstat, från och med tidpunkten för denna stats anslutning till unionen.⁵ Domstolen är därför, av samma skäl, behörig att besvara de frågor som ställts i mål C-698/18, vilka hänför sig till ett avtal som ingicks år 2008.

B. Den sanktion som är tillämplig i rumänsk rätt vad gäller införlivandet av direktiv 93/13

1. Avsaknad av rättsverkan, relativ ogiltighet och absolut ogiltighet enligt rumänsk rätt

34. Den hänskjutande domstolen har i sina beslut om begäran om förhandsavgörande förklarat att det i rumänsk rätt finns tre olika typer av civilrättsliga sanktionsåtgärder för åsidosättande av en rättsregel, nämligen avsaknad av rättsverkan, relativ ogiltighet och absolut ogiltighet. Den hänskjutande domstolen har preciserat att den rumänska lagstiftningen i avsaknad av uttryckliga bestämmelser om tillämplig materiell rätt vid tidpunkten för ingåendet av de avtal som ligger till grund för tvisterna i de nationella målen, är det i nationell rättspraxis och doktrin som den rumänska rätten tolkas i syfte att fastställa de rättsregler för ogiltighet av civilrättsliga rättshandlingar som lagstiftaren har avsett att införa på nationell nivå.⁶

35. Syftet med ogiltighetssanktionen är att frånta en handling som ingåtts i strid med en bestämmelse dess rättsverkan. Beroende på arten av det (individuella eller allmänna) intresse som skyddas genom den bestämmelse som åsidosattes vid ingåendet av en civilrättslig rättshandling, är sanktionen relativ eller absolut ogiltighet.

36. Den hänskjutande domstolen har angett att genom relativ ogiltighet sanktioneras åsidosättande av en tvingande rättsregel som säkerställer ett enskilt intresse och att talan om relativ ogiltighet omfattas av preskriptionsregler. Genom absolut ogiltighet sanktioneras åsidosättande av en rättsregel som säkerställer ett allmänintresse som skyddas av en tvingande rättsregel vid ingåendet av en civilrättslig handling. På grund av det intresse som skyddas genom sanktionen absolut ogiltighet finns det ingen möjlighet att i det fallet godta handlingar, vilket innebär att en konsument som kan åberopa denna

⁴ Se dom av den 1 juli 2010, Sbarigia (C-393/08, EU:C:2010:388, punkt 19 och där angiven rättspraxis).

⁵ Se dom av den 10 januari 2006, Ynos (C-302/04, EU:C:2006:9, punkt 36), och vad gäller Rumänien, beslut av den 3 juli 2014, Tudoran (C-92/14, EU:C:2014:2051, punkterna 26–29).

⁶ I den nya civillagen, som trädde i kraft den 1 oktober 2011, görs en åtskillnad mellan relativ ogiltighet och absolut ogiltighet. Se Fircă, M.C., "Considerations upon the Nullity of the Civil Legal Act in the Regulation of the New Romanian Civil Code", Journal of Law and Public Administration, 2015, volym 1(1), s. 54, och Hinescu, A., "The Nullity of a Merger under Romanian Law", European Company Law, volym 10(2), 2013, s. 53. Den hänskjutande domstolen har emellertid enbart hänvisat till civillagen från 1864 vad gäller de bestämmelser som är tillämpliga på de avtal som gett upphov till tvisterna vid den nationella domstolen.

ogiltighet inte kan avstå från att göra detta. Den kan återopas av var och en som har ett intresse, av organ som har denna möjlighet enligt lag och ex officio av en domstol.⁷ En talan om förklaring av absolut ogiltighet omfattas inte av preskriptionsregler, vilket innebär att absolut ogiltighet kan göras gällande när som helst som en rättslig grund för ett käromål eller som en invändning.

37. Allmänt har den absoluta ogiltigheten enligt rumänsk rätt, i enlighet med den hänskjutande domstolens förklaringar, retroaktiv verkan, det vill säga från och med den tidpunkt då rättsakten ingicks (verkan *ex tunc*). Det finns emellertid ett antal undantag från denna princip, inom ramen för vilka absolut ogiltighet har verkan för framtiden (*ex nunc*). Så är fallet när den som är i god tro besitter en fastighet med fruktodling behåller den frukt som plockats under den period då han var i god tro. Den absoluta ogiltigheten medför dessutom att den tidigare situationen återställs (*restitutio in integrum*), vilket tar sig uttryck i att de förmåner som tillhandahållits på grundval av den rättsakt som är ogiltig återgår. När det gäller ömsesidiga avtal ska återbetalning ske med tillämpning av institutet felaktig betalning och talan om återbetalning.

38. Enligt den hänskjutande domstolen ska det, enligt rumänsk rätt, göras åtskillnad mellan talan om absolut ogiltighet, som inte omfattas av preskriptionsregler, och talan om återbetalning av prestationer, som utgör en talan i tvistemål och alltid omfattas av preskriptionsregler. För att väcka talan om återbetalning av förmåner krävs emellertid att det först har meddelats ett beslut om ogiltighet, i den meningen att rätten att kräva återbetalning inträder först efter ogiltigförklaringen. I detta avseende finns undantag som gör det möjligt att nyansera tillämpningen av reglerna om preskription för talan om återbetalning. Ett av dessa undantag är tillämpligt när, i processuellt hänseende, inte två yrkanden har framställts (i första hand ogiltighet och, genom ett accessoriskt yrkande, återbetalning av förmåner). Ett annat av dessa undantag är tillämpligt på avtal som ska fullgöras successivt, när det objektivt sett är omöjligt att kräva återbetalning av en av förmånerna (när det rör sig om egendom som används för uthyrning) och den andra förmånen följaktligen inte heller kan återbetalas, för att undvika att en av parterna gör en obehörig vinst.

2. Tillämpning av sanktionen absolut ogiltighet

39. Den hänskjutande domstolen har angett att den rumänska nationella rättspraxisen har utvecklats på så sätt att undanröjandet av oskäligen villkor likställs med rättsinstitutet absolut ogiltighet.

40. Den hänskjutande domstolen har vidare angett att även om det i direktiv 93/13 anges att ett oskäligt avtalsvillkor *inte är bindande för konsumenten*, vilket innebär att konsumenten inte kan vara bunden av ett sådant villkor och kan bortse från detta, vilket motsvarar begreppet avsaknad av rättsverkan, med hänsyn till de egenskaper som kännetecknar ogiltighet och avsaknad av rättsverkan som regleras i rumänsk rätt, förefaller sanktionen ogiltighet vara förenlig med det system som föreskrivs i direktivet.

41. Den hänskjutande domstolen har dessutom hänvisat till artikel 7.2 i direktiv 93/13 och angett att medlemsstaterna i enlighet med deras processuella autonomi ska fastställa lämpliga och effektiva medel för att göra det möjligt för personer att väcka talan i domstol för att fastställa att villkor är oskäligen. Den hänskjutande domstolen har angett att det i lag nr 193/2000 inte uttryckligen anges att en ogiltighetssanktion ska tillämpas, men att det i artikel 12.4 i denna lag föreskrivs att denna sanktion ska tillämpas.

⁷ Det framgår visserligen av doktrinen att befogenheten att ex officio göra gällande absolut ogiltighet redan var omtvistad när 1864 års civillag gällde. Vissa författare ansåg att den nationella domstolen, när ingen av parterna väckt talan om absolut ogiltighet, inte kunde uttala sig om huruvida det avtal som låg till grund för tvisten var ogiltigt. Om den domstol vid vilken en talan om betalning av avtalsenliga skulder anhängiggjorts slog fast att avtalet var ogiltigt, var den följaktligen tvungen att ogilla talan, utan att uttala sig om avtalets giltighet. Se Firić, M.C., "Considerations upon the Nullity of the Civil Legal Act in the Regulation of the New Romanian Civil Code", Journal of Law and Public Administration, volym 1(1), 2015, s. 56 och där angiven doktrin.

42. Den hänskjutande domstolen har dessutom anfört att artikel 6.1 i direktiv 93/13 – enligt EU-domstolens praxis – ska anses vara likvärdig med de nationella bestämmelser som inom den nationella rättsordningen hänför sig till grunderna för rättsordningen.⁸ Den hänskjutande domstolen har i detta sammanhang förklarat att eftersom den nationella domstolen måste pröva potentiellt oskäligen villkor ex officio, har nationell rättspraxis orienterat sig efter rättsinstitutet absolut ogiltighet. På samma sätt är, enligt nationell doktrin, näringsidkare skyldiga att inte införa oskäligen villkor i konsumentavtal, eftersom denna skyldighet följer av en tvingande rättsregel, vars åsidosättande sanktioneras med att sådana villkor förklaras vara absolut ogiltiga.⁹

43. Den person som påstår sig vara konsument inom ramen för ett kreditavtal kan följaktligen när som helst väcka talan om fastställelse av att ett avtalsvillkor är oskäligt. När det har konstaterats att villkoren är oskäligen leder den absoluta ogiltigheten av dessa avtalsvillkor till att motsvarande nationella principer blir tillämpligen, särskilt principen om fullständigt återställande (*restitutio in integrum*).

3. Följderna av tillämpningen av sanktionen ogiltighet med avseende på avtal som har fullgjorts i sin helhet

44. Den hänskjutande domstolen har framhållit att målen vid den nationella domstolen kännetecknas av att de avtal som ligger till grund för tvisterna hade fullgjorts innan talan väcktes vid de nationella domstolarna. Den hänskjutande domstolen har påpekat att det i nationell rättspraxis har utvecklats olika lösningar vad gäller följderna av att ett villkor i ett avtal som har fullgjorts i sin helhet fastställs vara oskäligt.

45. Enligt en riktning i rättspraxis leder konstaterandet att villkor är oskäligen till sanktionen absolut ogiltighet. Eftersom talan om absolut ogiltighet av oskäligen villkor inte omfattas av preskriptionsregler, är en talan om återbetalning följaktligen inte underkastad någon preskriptionsfrist.

46. En annan riktning i rättspraxis grundar sig på tolkningen att den sanktion som tillämpas när avtalsvillkor förklaras vara oskäligen utgör en sanktion *sui generis* som har verkningar för framtiden, utan att de förmåner som redan har tillhandahållits, såsom är fallet med en sanktionsåtgärd i form av ogiltighet, ifrågasätts.

47. Enligt den hänskjutande domstolen är en möjlig tolkning att den tidpunkt då avtalet upphör att gälla, på grund av att avtalet har fullgjorts i sin helhet eller genom en förtida återbetalning, ska anses vara den tidpunkt då låntagaren inte längre ska anses befinna sig i underläge i förhållande till näringsidkaren och befrias från alla skyldigheter gentemot näringsidkaren. I enlighet med den hänskjutande domstolens tolkning är denna tidpunkt följaktligen den tidpunkt då konsumenten bör eller borde ha känt till att villkoret var oskäligt.

48. Enligt denna tolkning kan en talan om absolut ogiltighet som innebär att en konsument kan yrka att det ska fastställas att villkoren är oskäligen väckas utan någon tidsbegränsning, medan en talan om återbetalning av förmåner som tillhandahållits på grundval av sådana villkor ska väckas inom tre år efter den tidpunkt då avtalet upphör att gälla.

⁸ Dom av den 30 maj 2013, *Asbeek Brusse och de Man Garabito* (C-488/11, EU:C:2013:341, punkt 44), och dom av den 21 december 2016, *Gutiérrez Naranjo m.fl.* (C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:980, punkt 54).

⁹ Se *Voiculescu, I.C.*, "Unfair terms in contracts concluded between traders and consumers", i *Romanian and European Law, Journal of Advanced Research in Law and Economics*, volym 3(2), 2012, s. 57. Se även, för ett liknande resonemang, *Marcusohn, V.*, "The effects of unfair terms on the binding force principle of contracts", *Union of Jurists of Romania. Law Review*, band 9(1), 2019, s. 34. Jag noterar att den sistnämnda författaren på sidan 33 i texten nämner den omständigheten att det i nationell doktrin även anges att den sanktion som innebär att oskäligen villkor inte ska anses vara skriftligen ska tillämpas.

49. Det ska även påpekas att den hänskjutande domstolen anser att det faktum att den tidpunkt då preskriptionstiden börjar löpa för ekonomiska anspråk på grund av oskäligen avtalsvillkor fastställs med avvikelse från motstridig nationell rätt, är ett uttryck för en direkt tillämpning av unionsrätten. Den hänskjutande domstolen har emellertid även angett att dess tolkning har sin grund i dess strävan efter att iaktta rättssäkerhetsprincipen. Den hänskjutande domstolen har i detta avseende inte hänvisat till rättssäkerhetsprincipen i unionsrätten, utan till principen om rättssäkerhet i civilrättsliga rättsförhållanden eller till principen om säker handel. Den hänskjutande domstolen har dessutom hänvisat till flera domar där EU-domstolen funnit att det var förenligt med unionsrätten att av rättssäkerhetshänsyn fastställa rimliga talfrister med prekluderande verkan.¹⁰ EU-domstolen har i dessa domar hänvisat till rättssäkerhetsprincipen som en princip som det nationella rättssystemet bygger på.¹¹ Det måste således konstateras att den hänskjutande domstolen grundar sin tolkning av nationella bestämmelser på rättssäkerhetsprincipen, vilken tillämpas i rumänsk rätt och ligger till grund för det civilrättsliga systemet i denna medlemsstat.

C. Huruvida direktiv 93/13 är tillämpligt på avtal som fullgjorts

1. Ställningen som konsument och tillämpligheten av direktiv 93/13

50. Såsom jag har angett i punkt 27 i detta förslag till avgörande anser den hänskjutande domstolen att tolkningsfrågorna ska prövas mot bakgrund av frågan huruvida parterna i de avslutade avtalen behåller sin ställning som "konsument" i den mening som avses i artikel 2 b i direktiv 93/13. Detta övervägande överensstämmer med svarandenas argument att låntagaren, efter det att ett kreditavtal har fullgjorts i sin helhet, förlorar sin ställning som konsument och följaktligen även det skydd som ges enligt direktiv 93/13.

51. Det är visserligen riktigt att en konsument i artikel 2 b i direktiv 93/13 definieras som "en fysisk person som i samband med avtal som omfattas av detta direktiv handlar för ändamål som faller utanför hans näring eller yrke". Svarandena förefaller av den omständigheten att lagstiftaren har använt presens indikativ i denna definition dra slutsatsen att en person som ingått ett avtal efter fullgörandet av avtalet inte längre agerar inom ramen för avtalet och följaktligen inte längre är en "konsument" i den mening som avses i direktivet.

52. Det är även riktigt att medlemsstaterna enligt artikel 6.1 i direktiv 93/13 är skyldiga att föreskriva att "oskäligen villkor som används i avtal som en näringsidkare sluter med en konsument inte är, på sätt som närmare stadgas i deras nationella rätt, bindande för konsumenten". I denna bestämmelse anges att medlemsstaterna även är skyldiga att säkerställa att ett avtal som innehåller oskäligen villkor "skall förbli bindande för parterna". Den formulering som lagstiftaren har använt tycks tolkas av svarandena på så sätt att denna bestämmelse endast avser avtal som ännu inte har fullgjorts och att det, om avtalet upphör att gälla, *a priori* inte längre är nödvändigt att säkerställa att de oskäligen villkoren inte längre är bindande för konsumenten eller att avtalet förblir bindande för parterna.

53. Mot denna bakgrund är det enligt min uppfattning lämpligare att inte ställa sig frågan om en person som har ingått ett avtal i egenskap av konsument i den mening som avses i artikel 2 b i direktiv 93/13 behåller sin ställning som konsument i den mening som avses i denna bestämmelse efter det att avtalet har fullgjorts i sin helhet, utan om direktivet inte längre skyddar denna person när det avtal som denne har ingått har fullgjorts i sin helhet.

¹⁰ Se dom av den 6 oktober 2009, *Asturcom Telecomunicaciones* (C-40/08, EU:C:2009:615, punkt 41), och dom av den 21 december 2016, *Gutiérrez Naranjo m.fl.* (C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:980, punkt 69).

¹¹ Se dom av den 6 oktober 2009, *Asturcom Telecomunicaciones* (C-40/08, EU:C:2009:615, punkt 39). Se för ett liknande resonemang även implicit dom av den 21 december 2016, *Gutiérrez Naranjo m.fl.* (C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:980, punkt 67).

54. För det första upphör ett avtal i de flesta privaträttsliga system nämligen att gälla, så snart samtliga skyldigheter som följer av avtalet har fullgjorts,¹² även om hänsyn måste tas till att avtalet utgjorde grunden för de överföringar som ägde rum inom ramen för avtalets fullgörande. Ett avtal som har fullgjorts i sin helhet är nämligen fortfarande bindande i den meningen att det fortfarande utgör grunden för tidigare överföringar. Det förhållandet att avtalet har fullgjorts i sin helhet påverkar inte den omständigheten att den person som ingått avtalet otvivelaktigt hade ställning som ”part i avtalet” vid fullgörandet av sina avtalsförpliktelser.

55. Om det villkor som förklarats oskäligt låg till grund för en överföring som ägde rum i samband med fullgörandet av avtalet, kan den omständigheten att avtalet redan har fullgjorts inte leda till att den oskäliga karaktären av villkoret försvagas. Det finns fortfarande ett intresse av att förklara att villkoren i avtalet är oskäliga och, i förekommande fall, att avtalet i övrigt ska fortsätta att vara bindande. Det är i linje med detta resonemang som bestämmelserna i direktiv 93/13 ska tolkas.

56. För det andra har svarandena i huvudsak även gjort gällande att asymmetrin mellan konsumenten och näringsidkaren föreligger först när ett avtal ingås och under dess fullgörande. Direktiv 93/13 är följaktligen inte längre tillämpligt efter det att avtalet har fullgjorts, eftersom det inte längre är nödvändigt för att kompensera denna asymmetri. Svarandena har i detta avseende redogjort för sin tolkning av EU-domstolens praxis, enligt vilken det skyddssystem som införts genom direktiv 93/13 grundar sig på tanken att förhållandet mellan konsumenten och näringsidkaren är ojämnt¹³ och att direktivet avser avtal där det föreligger en betydande obalans.¹⁴

57. Av ovannämnda rättspraxis från EU-domstolen följer att konsumenten befinner sig i underläge i förhållande till näringsidkaren, i fråga om såväl förhandlingsposition som informationsnivå, vilket medför att konsumenten godkänner villkor som näringsidkaren har utformat i förväg, utan att kunna påverka villkorens innehåll.¹⁵ Det förhållandet att avtalet fullgjorts påverkar inte retroaktivt den omständigheten att konsumenten vid ingåendet av avtalet befann sig i underläge. Det är dessutom i ett sådant sammanhang som de oskäliga villkoren som skapar en betydande obalans och som konsumenten godtagit införs i avtalet.¹⁶ Sådana villkor fortsätter att utgöra, såsom framgår av övervägandena i punkt 54 i detta förslag till avgörande, grunden för de betalningar som gjordes av parterna i samband med fullgörandet av avtalet.

58. Antagandet att fullgörandet av avtalet utesluter varje möjlighet att förklara att dessa villkor är oskäliga leder därför till en situation där varje betalning som ägt rum med stöd av dessa villkor förblir oomtvistad och definitiv. Såsom den polska regeringen har påpekat fullgörs vissa avtal i detta sammanhang omedelbart efter eller till och med när de ingås. Så är bland annat fallet med köpeavtal. Om svarandenas tolkning att direktiv 93/13 inte är tillämpligt efter det att ett sådant avtal har fullgjorts i sin helhet godtogs skulle detta få till följd att en part i detta avtal inte ens har en teoretisk möjlighet att väcka en effektiv talan innan avtalet upphör att gälla. Det föreskrivs emellertid inte i någon bestämmelse i detta direktiv att dessa avtal inte omfattas av dess tillämpningsområde.

12 Se artikel 2:114 i modellregleringen av den europeiska privaträtten (utkast till gemensam referensram för europeisk avtalsrätt), som utarbetades bland annat genom en komparativrättslig metod, enligt vilken ett fullgörande av ett avtal i dess helhet leder till att en förpliktelse upphör att gälla om fullgörandet är förenligt med formuleringen av förpliktelsen eller på ett lagligt sätt effektivt kan befria gäldenären från sin förpliktelse. Se Von Bar, Ch., Clive, E., och Schulte-Nölke, H., m.fl. (utgivare), Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR), Outline Edition, Munich, Sellier European Law Publishers, 2009, s. 282. Dessa bestämmelser har gett upphov till modellregleringen av den europeiska privaträtten (utkast till gemensam referensram för europeisk avtalsrätt) som utarbetades bland annat genom en komparativrättslig metod.

13 Se dom av den 27 juni 2000, Océano Grupo Editorial och Salvat Editores (C-240/98–C-244/98, EU:C:2000:346, punkt 25), och dom av den 26 oktober 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, punkt 25).

14 Se dom av den 16 januari 2014, Constructora Principado (C-226/12, EU:C:2014:10, punkt 23).

15 Se dom av den 27 juni 2000, Océano Grupo Editorial och Salvat Editores (C-240/98–C-244/98, EU:C:2000:346, punkt 25), och dom av den 26 oktober 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, punkt 25).

16 Det är även av denna anledning som frågan om avtalsvillkor är oskäliga vid tiden för avtalets ingående ska bedömas med hänsyn tagen till alla omständigheter i samband med att avtalet ingicks. Se, för ett liknande resonemang, dom av den 20 september 2017, Andriciuc m.fl. (C-186/16, EU:C:2017:703, punkterna 53 och 54).

59. För det tredje åläggs medlemsstaterna enligt direktiv 93/13, såsom framgår av artikel 7.1 jämförd med skäl 24 i direktivet, att föreskriva lämpliga och effektiva medel ”för att hindra fortsatt användning av oskäligen villkor i avtal som näringsidkare sluter med konsumenter”. Sådana medel ska ha en avskräckande verkan på näringsidkarna.¹⁷ En tolkning enligt vilken direktivet inte längre är tillämpligt efter det att ett avtal har fullgjorts skulle kunna hindra att direktivets långsiktiga mål uppnås. Det går nämligen inte att bortse från det faktum att en konsument, som inte har full kännedom om att villkoren är oskäligen och fruktar att näringsidkaren eventuellt väcker talan mot honom eller henne, tenderar att fullgöra sina skyldigheter enligt avtalet.

2. Avståendet från skydd och tillämpligheten av direktiv 93/13

60. Det ska även påpekas att den hänskjutande domstolen vill få klarhet i huruvida det sätt på vilket avtalet upphör att gälla kan påverka tillämpligheten av direktiv 93/13. Den hänskjutande domstolen har i detta avseende hänvisat till den förtida återbetalningen och till att avtalet fullgjorts i sin helhet.

61. En tolkning att direktiv 93/13 enligt vilken direktivet inte längre är tillämpligt efter det att ett avtal har fullgjorts frivilligt måste enligt min mening grunda sig på tanken att en konsument som fullgör ett avtal som innehåller oskäligen villkor underförstått avstår från det skydd som direktivet ger konsumenten.

62. Domstolen har emellertid redan i sin praxis klart uttryckt att en konsument, för att på ett effektivt sätt kunna avstå från det skydd som direktiv 93/13 ger, måste lämna ett fritt och informerat samtycke till att den påföljd som föreskrivs i direktivet inte ska tillämpas.¹⁸ Det går inte att utgå från att en konsument får kännedom om att villkoren i ett avtal är oskäligen när han eller hon fullgör sina förpliktelser enligt avtalet. Det kan inte heller anses att konsumenten genom att fullgöra avtalet ger ett samtycke som går utöver själva viljan att den aktuella skyldigheten. Konsumenten kan nämligen fullgöra sina skyldigheter i god tro eller göra det för att inte riskera att en näringsidkare väcker talan mot denne.

63. Den omständigheten att ett avtal har fullgjorts frivilligt utesluter följaktligen inte i sig att direktiv 93/13 är tillämpligt och undantränger inte det skydd som direktivet ger en person som ingått avtalet i egenskap av konsument i den mening som avses i artikel 2 b i nämnda direktiv.

3. Inledande slutsatser om tillämpligheten av direktiv 93/13

64. Av det ovan anförda följer att direktiv 93/13 även är tillämpligt på avtal som fullgjorts i sin helhet. Det är när konsumenten ingår ett avtal som direktivet blir tillämpligt. Det förhållandet att avtalet har fullgjorts i sin helhet utesluter inte heller att direktivet är tillämpligt. Det ska mot denna bakgrund göras en åtskillnad mellan direktivets tillämplighet med avseende på avtal som fullgjorts i sin helhet och medlemsstaternas möjlighet att på nationell nivå införa preskriptionstider som gör det möjligt att tidsmässigt begränsa talan om återbetalning.

¹⁷ Se, för ett liknande resonemang, dom av den 27 juni 2000, Océano Grupo Editorial och Salvat Editores (C-240/98–C-244/98 till EU:C:2000:346, punkt 28).

¹⁸ Se dom av den 4 juni 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, punkt 33), dom av den 21 februari 2013, Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, punkt 35), och dom av den 3 oktober 2019, Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, punkt 53). Se även mitt förslag till avgörande i de förenade målen Sales Sinués och Drame Ba (C-381/14 och C-385/14, EU:C:2016:15, punkt 69). Av denna rättspraxis följer att en konsument alltid kan avstå från det skydd som han eller hon ges genom direktiv 93/13. Såsom framgår av punkt 36 i detta förslag till avgörande förefaller det, vad gäller systemet med absolut ogiltighet i rumänsk rätt, inte vara möjligt att avstå från den sanktion som föreskrivs i detta system.

D. Gränserna för medlemsstaternas processuella autonomi

65. Unionsrätten medför inte en harmonisering av de bestämmelser som är tillämpliga vid prövningen av huruvida ett avtalsvillkor är oskäligt. Det ankommer på medlemsstaterna, enligt principen om processuell autonomi, att föreskriva sådana bestämmelser. Dessa bestämmelser får emellertid varken vara mindre förmånliga än de som reglerar liknande nationella situationer (likvärdighetsprincipen) eller medföra att det i praktiken blir omöjligt eller orimligt svårt att utöva de rättigheter som konsumenterna har enligt unionsrätten (effektivitetsprincipen).¹⁹

66. Jag anser att det, med beaktande av den rättssäkerhetsprincip som den hänskjutande domstolen har åberopat, är lämpligt att fastställa huruvida den omständigheten att en talan om återbetalning av förmåner som tillhandahållits med stöd av ett villkor som förklarats vara oskäligt omfattas av preskriptionsregler är förenlig med dessa båda principer och därefter, ur denna synvinkel, pröva huruvida en medlemsstat kan föreskriva en preskriptionsfrist på tre år som beräknas från och med den tidpunkt då avtalet upphör att gälla.

1. Effektivitetsprincipen

a) Preskriptionsfrister mot bakgrund av effektivitetsprincipen

67. EU-domstolen har med avseende på direktiv 93/13 i praxis slagit fast att konsumentskyddet inte är absolut.²⁰ EU-domstolen har i detta sammanhang funnit att den omständigheten att ett särskilt förfarande omfattas av vissa processuella krav som konsumenten måste uppfylla för att kunna göra gällande sina rättigheter således inte innebär att dessa krav inte är förenliga med effektivitetsprincipen,²¹ eller att vederbörande inte omfattas av ett effektivt domstolsskydd.²² Viss vaksamhet kan krävas av en konsument för att skydda dess intressen utan att effektivitetsprincipen eller rätten till ett effektivt rättsmedel åsidosätts. Så är exempelvis fallet när det krävs att konsumenten gör en ytterligare ansträngning för att tillgodose det allmänna intresset av god rättsskipning och förutsebarhet.²³ Vid prövningen av huruvida de bestämmelser i nationell rätt genom vilka lagstiftaren har införlivat direktiv 93/13 är förenliga med effektivitetsprincipen, ska, i förekommande fall, sådana grundläggande principer i det nationella domstolväsendet beaktas, såsom skyddet av rätten till försvar, rättssäkerhetsprincipen och iakttagandet av att förfarandet genomförs korrekt.²⁴

¹⁹ Se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 december 2013, Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León (C-413/12, EU:C:2013:800, punkt 30 och där angiven rättspraxis). Det stämmer att EU-domstolen vad gäller direktiv 93/13 i praxis från senare tid snarare har hänvisat till rätten till ett effektivt rättsmedel (se dom av den 13 september 2018, Profi Credit Polska, C-176/17, EU:C:2018:711, punkt 57, och dom av den 3 april 2019, Aqua Med, C-266/18, EU:C:2019:282, punkt 47) eller till rätten till ett effektivt domstolsskydd (se dom av den 31 maj 2018, Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, punkt 35), som föreskrivs i artikel 47 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna. Dessa hänvisningar har gjorts i samband med begäran om förhandsavgörande om vilka processuella regler som ska gälla vid fastställandet av att ett avtalsvillkor är oskäligt. Domstolen har i detta sammanhang fokuserat på frågan huruvida processuella regler medför en icke försämringsrisk för att en konsument avhålls från att, på ett ändamålsenligt sätt, intervensera i försvaret av sina rättigheter vid den domstol vid vilken näringsidkaren väckt talan. Se dom av den 13 september 2018, Profi Credit Polska (C-176/17, EU:C:2018:711, punkt 61), och dom av den 3 april 2019, Aqua Med (C-266/18, EU:C:2019:282, punkt 54). Det är emellertid svårt att avgöra hur de krav som följer av artikel 47 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna sammanhänger med de krav som följer av effektivitetsprincipen inom ramen för direktiv 93/13. Se, bland annat, mitt förslag till avgörande i målet Finanmadrid EFC (C-49/14, EU:C:2015:746, punkt 85). Vidare anser jag, vad gäller preskriptionstiderna för konsumenters talan, att det är tillräckligt att hänvisa till effektivitetsprincipen, såsom den hänskjutande domstolen har föreslagit i sina frågor. Det synsätt som grundar sig på rätten till ett effektivt rättsmedel eller till ett effektivt domstolsskydd skulle leda till att identiska krav eller krav som svårligen kan urskiljas uppställs.

²⁰ Se, för ett liknande resonemang, dom av den 31 maj 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, punkt 50).

²¹ Se, för ett liknande resonemang, dom av den 1 oktober 2015, ERSTE Bank Hungary (C-32/14, EU:C:2015:637, punkt 62. Se även, för ett liknande resonemang, dom av den 6 oktober 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punkt 47).

²² Se, för ett liknande resonemang, dom av den 31 maj 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, punkterna 50 och 51).

²³ Se, för ett liknande resonemang, dom av den 12 februari 2015, Baczó och Vizsnyiczai (C-567/13, EU:C:2015:88, punkt 51).

²⁴ Se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 december 2013, Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León (C-413/12, EU:C:2013:800, punkt 34), dom av den 6 oktober 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punkt 39), och dom av den 18 februari 2016, Finanmadrid EFC (C-49/14, EU:C:2016:98, punkt 44).

68. Vad särskilt gäller de tidsmässiga begränsningarna av en talan som grundar sig på direktiv 93/13, påpekas att det framgår av fast rättspraxis att den omständigheten att det av rättssäkerhetshänsyn fastställs rimliga tidsfrister med prekluderande verkan inte medför att det i praktiken blir omöjligt eller orimligt svårt att utöva de rättigheter som följer av unionsrätten.²⁵

69. Av detta drar jag slutsatsen att det, med hänsyn till effektivitetsprincipen och i den mån rättssäkerhetsprincipen är en princip som det nationella rättssystemet bygger på och kräver, i princip är tillåtet att tidsmässigt begränsa en talan som grundas på unionsrätten. De frister som föreskrivs i detta avseende ska, med användning av den formulering som domstolen använt i sin praxis, vara ”rimliga”, vilket innebär att de inte i praktiken ska göra det omöjligt eller orimligt svårt att utöva de rättigheter som följer av unionsrätten. Det ska således fastställas huruvida en preskriptionstid på tre år som, med avseende på avtal som har fullgjorts i sin helhet, börjar löpa från och med den tidpunkt då avtalet upphör att gälla kan anses vara en ”rimlig” frist i den mening som avses i denna rättspraxis.

b) Huruvida preskriptionsfristen är rimlig

70. Domstolen har redan i olika situationer slagit fast att en nationell preskriptionstid på tre år eller en treårig preskriptionsregel förefaller rimlig.²⁶ Frågan huruvida en frist är rimlig och följaktligen förenlig med effektivitetsprincipen kan emellertid inte enbart avgöras på grundval av dess längd. Samtliga villkor avseende denna frist ska beaktas, det vill säga den händelse som utlöser den, de händelser som medför preskriptionsavbrott eller upphäver preskriptionstiden samt, i förekommande fall, följderna av att fristen inte iakttas och möjligheten att fastställa en ny frist.²⁷ Alla dessa händelser kan nämligen göra det omöjligt eller orimligt svårt i praktiken att utöva de rättigheter som konsumenterna har enligt direktiv 93/13.

71. I detta sammanhang vill den hänskjutande domstolen endast få klarhet vad avser den utlösande händelsen och preskriptionstidens längd. Av denna anledning utgår jag i min bedömning från antagandet att det inte har inträffat någon händelse som kan medföra preskriptionsavbrott eller upphäver preskriptionstiden. För fullständighetens skull noterar jag att den hänskjutande domstolen inte har angett att det förhållandet att en talan om fastställelse av att avtalsvillkoren är oskäliga väckts upphäver preskriptionstiden för talan om återbetalning.

72. För att avgöra huruvida en preskriptionstid, tillsammans med alla relevanta villkor, iakttar effektivitetsprincipen, ska det beaktas att preskriptionstiderna och villkoren för deras tillämpning ska anpassas till det berörda området särskilda karaktär för att inte helt undergräva den praktiska effekten av de relevanta unionsrättsliga bestämmelserna.²⁸

²⁵ Se, för ett liknande resonemang, dom av den 6 oktober 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punkt 41), och dom av den 21 december 2016, Gutiérrez Naranjo m.fl. (C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:980, punkt 69).

²⁶ Se dom av den 15 april 2010, Barth (C-542/08, EU:C:2010:193, punkterna 28 och 29 och där angiven rättspraxis). Domstolen har med avseende på återbetalning av import- eller exporttull dessutom slagit fast att en treårig preskriptionstid för en begäran om återbetalning av rättsstridigt uttagen tull inte strider mot effektivitetsprincipen även om det inte föreskrevs någon möjlighet att förlänga denna period på grund av force majeure. Se dom av den 9 november 1989, Bessin och Salson (386/87, EU:C:1989:408, punkt 17).

²⁷ Se, för ett liknande resonemang, beträffande preskriptionsfrister som utgör villkor för utövandet av rätten att begära ersättning för skada som orsakats av en överträdelse av konkurrensrätten, dom av den 28 mars 2019, Cogeco Communications (C-637/17, EU:C:2019:263, punkt 45). Se även, för ett liknande resonemang, förslag till avgörande av generaladvokaten Sharpston i målet Cargill Deutschland (C-360/18, EU:C:2019:648), som anförde att det finns mycket starka skäl som innebär att bestämmelser som reglerar preskriptionstider ska ingå i ett ramverk med åtgärder som omfattar preskriptionstidens längd, kriterier för att fastställa preskriptionstidens början, händelser som medför preskriptionsavbrott eller upphäver preskriptionstiden.

²⁸ Se, för ett liknande resonemang, dom av den 28 mars 2019, Cogeco Communications (C-637/17, EU:C:2019:263, punkterna 47 och 53). I den domen slog domstolen fast att en preskriptionsfrist på tre år på det konkurrensrättsliga området som dels börjar löpa från den dag då den skadelidande fått kännedom om sin rätt att begära skadestånd, även om den ansvarige och skadan inte är känd, dels inte tillfälligt kan upphöra att löpa eller avbryts under förfarandet vid den nationella konkurrensmyndigheten, medför att det i praktiken blir omöjligt eller orimligt svårt för den skadelidande att utöva rätten till full ersättning.

73. Kravet på viss vaksamhet från konsumentens sida för att skydda sina intressen strider inte mot bestämmelserna i direktiv 93/13.²⁹ På samma sätt förefaller den treåriga preskriptionstiden, som börjar löpa från och med den tidpunkt då avtalet upphör att gälla, i princip ge konsumenten, som saknar kännedom om sina rättigheter och/eller huruvida avtalsvillkoren är oskäligen, tillräckligt med tid för att undersöka huruvida dessa villkor är lagenliga och bedöma om det är lämpligt att väcka talan. För att detta ska vara möjligt för konsumenten ska emellertid preskriptionstiden och samtliga villkor för dess tillämpning vara fastställda och kända i förväg.³⁰ De kan således enbart fastställas genom en lag eller i enlighet med en tolkning av denna lag som följer av fast rättspraxis.

74. I detta sammanhang kan konsumenten, innan fristen på tre år löpt ut räknat från den tidpunkt då avtalet upphörde att gälla, väcka talan vid en nationell domstol om fastställelse av att avtalsvillkoren är oskäligen, för att på ett för näringsidkaren bindande sätt fastställa huruvida denne har infört villkor i avtalet som strider mot direktiv 93/13. Med förbehåll för den prövning som det ankommer på den hänskjutande domstolen att göra, förefaller det emellertid som om den preskriptionstid som avses i tolkningsfrågorna, vilken är tillämplig på talan om återbetalning, inte upphävs när konsumenten väcker talan om fastställelse av att avtalsvillkor är oskäligen. Det kan således hända att konsumenten, i avvaktan på ett sådant bindande avgörande att avtalsvillkor är oskäligen, riskerar att hans eller hennes talan om återbetalning preskriberas på grund av att förfarandet för att fastställa att villkor är oskäligen fortfarande pågår. Det föreligger således en icke försumbar risk för att konsumenten, på grund av omständigheter över vilka konsumenten inte har någon kontroll, inte i tid vidtar de åtgärder som krävs för att göra gällande sina rättigheter enligt direktiv 93/13.

75. Bortsett från detta förbehåll utgör den omständigheten att direktiv 93/13, såsom framgår av övervägandena i punkt 64 i detta förslag till avgörande, fortsätter att vara tillämpligt på avtal som fullgjorts i sin helhet, inte hinder för att en medlemsstat föreskriver en preskriptionstid för en talan om återbetalning genom vilken direktivet genomförs på nationell nivå. I förevarande mål uppkommer inte frågan om den tidsmässiga begränsningen av en talan, varigenom en konsument kan yrka att avtalsvillkoren förklaras vara oskäligen. Den hänskjutande domstolen har angett att en sådan talan kan väckas utan någon som helst begränsning i tiden och att den ersättning som ska utgå till konsumenten, efter det att preskriptionstiden har löpt ut, är av icke-ekonomisk karaktär, vilket sammanhänger med den avskräckande verkan i förhållande till näringsidkarna. Det framgår dessutom av lag nr 193/2000 att en konsument även kan göra gällande att ett villkor är ogiltigt genom att framställa en invändning. Av detta drar jag slutsatsen att den omständigheten att den treåriga preskriptionsfrist som är tillämplig på talan om återbetalning har löpt ut inte hindrar en konsument från att bestrida en ansökan från en näringsidkare genom vilken näringsidkaren begär att konsumenten fullgör en förpliktelse som följer av ett oskäligt villkor. Det finns inte heller något som tyder på att den omständigheten att denna frist löpt ut hindrar den nationella domstolen från att ex officio pröva huruvida avtalsvillkoren är oskäligen, vilket skiljer förevarande mål från det mål som avgjordes genom domen i målet Cofidis.³¹

76. I domen i målet Gutiérrez Naranjo m.fl.³² avseende nationell rättspraxis som tidsmässigt begränsar verkan av avtalets återgång anförde EU-domstolen att en domstols fastställelse av att ett avtalsvillkor är oskäligt i princip ska innebära att konsumentens rättsliga och faktiska situation ska återställas till den situation som konsumenten hade befunnit sig i om avtalsvillkoret inte hade förelegat. Den nationella domstolens skyldighet att underlåta att tillämpa ett oskäligt avtalsvillkor enligt vilket belopp ska erläggas som visat sig vara felaktiga, medför dessutom i princip avtalets återgång såvitt avser dessa belopp.

²⁹ Se punkt 67 i detta förslag till avgörande.

³⁰ Se, för ett liknande resonemang, mitt förslag till avgörande i målet Nencini/parlamentet (C-447/13 P, EU:C:2014:2022, punkt 81).

³¹ Se dom av den 21 november 2002, Cofidis (C-473/00, EU:C:2002:705).

³² Se dom av den 21 december 2016, Gutiérrez Naranjo m.fl. (C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:980, punkt 54).

77. För det första ska emellertid den omständigheten beaktas att en talan om fastställelse av att avtalsvillkor är oskäligen, *i princip* måste medföra avtalets återgång, vilket EU-domstolen betonade i domen i målet Gutiérrez Naranjo m.fl.³³ För det andra uppkom den begränsning i tiden av avtalets återgång som avsågs i den domen i ett specifikt sammanhang. Det verkar som om denna begränsning var en följd av en tolkning av unionsrätten som gjorts av en nationell högsta domstol i enlighet med de kriterier som EU-domstolen har uppställt när den har anmodats att begränsa rättsverkningarna i tiden av sina egna domar.³⁴ I förevarande mål rör det sig emellertid om en tolkning av nationell rätt som den hänskjutande domstolen önskar tillämpa i de nationella målen. För det tredje gjorde domstolen i nämnda dom en tydlig åtskillnad mellan, å ena sidan, en begränsning i tiden av verkningarna av en tolkning av en bestämmelse i unionsrätten och, å andra sidan, tillämpningen av en processuell regel, såsom en rimlig preskriptionsfrist.³⁵

78. Mot bakgrund av det ovan anförda ska direktiv 93/13 tolkas så, att det inte utgör hinder för att en medlemsstat föreskriver att en talan om återbetalning som avser fastställande av att avtalsvillkor är oskäligen omfattas av preskriptionsregler. Det finns inte heller några uppgifter i besluten om hänskjutande som i förevarande fall tyder på att likvärdighetsprincipen har åsidosatts genom en tolkning av den nationella lagstiftningen enligt vilken en talan om återbetalning avseende oskäligen villkor är underkastad den treåriga preskriptionstid som börjar löpa från och med den tidpunkt då det avtal som konsumenten ingått med näringsidkaren upphör att gälla. Detta övervägande gäller under förutsättning att två villkor är uppfyllda. För det första, att preskriptionstiden upphävs under det förfarande genom vilket konsumenten söker fastställa att villkoren är oskäligen och, för det andra, att nämnda frist och samtliga villkor för tillämpning är fastställda och kända i förväg.

2. Likvärdighetsprincipen

a) Likheter mellan talan

79. Principen om likvärdighet kräver att alla regler avseende en talan ska tillämpas på samma sätt på en talan som grundar sig på ett åsidosättande av unionsrätten som på en liknande talan som grundar sig på ett åsidosättande av nationell rätt. Det ankommer på de nationella domstolarna att identifiera en talan enligt nationell rätt som liknar en talan som grundar sig på unionsrätten. EU-domstolen kan ge den nationella domstolen viss vägledning för tolkningen av unionsrätten för den bedömning som den nationella domstolen ska göra.

80. För att kontrollera huruvida likvärdighetsprincipen har iakttagits i målen vid den nationella domstolen ska det avgöras huruvida den talan som var och en av klagandena väckt på grundval av direktiv 93/13, med hänsyn till dess föremål, bakgrund och väsentliga beståndsdelar, kan anses likna en talan som klagandena hade kunnat väcka på grundval av nationell rätt.³⁶

81. Den hänskjutande domstolen har inte uttryckligen specificerat vilken typ av talan som kan anses likna en talan som grundas på direktiv 93/13. Den har enbart fastställt att de rumänska domstolarna jämför sanktionen för införandet av oskäligen avtalsvillkor i ett avtal som ingåtts med en konsument med sanktionen absolut ogiltighet. Ur det perspektivet är det inte uppenbart att en talan som avser åsidosättande av en bestämmelse som hänför sig till grunderna för rättsordningen liknar en talan som

33 Se dom av den 21 december 2016, Gutiérrez Naranjo m.fl. (C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:980, punkt 54).

34 Se dom av den 21 december 2016, Gutiérrez Naranjo m.fl. (C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:980, punkt 70). Se även förslag till avgörande av generaladvokaten Mengozzi i de förenade målen Gutiérrez Naranjo m.fl. (C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:552, punkterna 19 och 20).

35 Se dom av den 21 december 2016, Gutiérrez Naranjo m.fl. (C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:980, punkterna 69 och 70).

36 Se, för ett liknande resonemang, dom av den 20 september 2018, EOS KSI Slovensko (C-448/17, EU:C:2018:745, punkt 40).

hänför sig till direktiv 93/13.³⁷ Den hänskjutande domstolen har emellertid jämfört villkoren för tillämpning för dessa typer av talan med villkoren för tillämpning för talan om absolut ogiltighet. Enligt den hänskjutande domstolen förefaller det följaktligen som om grunden (åsidosättande av en bestämmelse som hänför sig till grunderna för rättsordningen), föremålet (att avhjälpa ett sådant åsidosättande och att frånta ett avtalsvillkor dess rättsverkningar) och de väsentliga beståndsdelarna i dessa typer av talan (i synnerhet den omständigheten att två typer av talan måste föras för att sanktionera åsidosättandet och att detta ska prövas ex officio av en nationell domstol) kan anses likna varandra eller vara jämförbara. Jag anser att begäran om förhandsavgörande inte innehåller några preciseringar som gör det möjligt att ifrågasätta detta övervägande. Dessutom förefaller det som om de parter som har inkommit med yttranden i förevarande mål inte heller har ifrågasatt det. Det ankommer dock på den nationella domstolen att företa den slutliga prövningen i detta avseende.

b) Iakttagande av likvärdighetsprincipen

82. Det ankommer i princip på de nationella domstolarna att kontrollera om de processuella regler som är avsedda att i nationell rätt skydda de rättigheter som enskilda har enligt unionsrätten, är förenliga med likvärdighetsprincipen. Detsamma gäller fastställandet av en liknande talan enligt nationell rätt. I den mån det är möjligt med stöd av handlingarna i målet vid den nationella domstolen, får domstolen emellertid yttra sig över huruvida de processuella reglerna är förenliga med denna princip.³⁸

83. Enbart den omständigheten att samma preskriptionstid är tillämplig på en talan enligt unionsrätten och en talan enligt nationell rätt räcker inte i detta sammanhang för att fastställa att den är förenlig med likvärdighetsprincipen. Enligt denna princip ska samtliga bestämmelser som är tillämpliga på olika typer av talan om återbetalning tillämpas utan åtskillnad på alla dessa typer av talan.³⁹ Den hänskjutande domstolen har emellertid förklarat att dess tolkning, enligt vilken preskriptionstiden på tre år, som motsvarar en allmän preskriptionstid, börjar löpa från den tidpunkt då avtalet upphör att gälla, enbart är tillämplig på sådana typer av talan om återbetalning som grundar sig på oskäligen avtalsvillkor i den mening som avses i direktiv 93/13. Vidare finns det inget som tyder på att denna tolkning motsvarar något av de undantag som anges i punkt 38 i förevarande förslag till avgörande som gör det möjligt att nyansera fastställandet av den tidpunkt från och med vilken preskriptionstiden börjar löpa vad avser talan som hänför sig till det nationella rättsinstitutet absolut ogiltighet.

84. Till skillnad från de krav som följer av effektivitetsprincipen kan de krav som följer av likvärdighetsprincipen inte uppluckras genom en hänvisning till de principer som ligger till grund för det nationella systemet, såsom rättssäkerhetsprincipen. Iakttagande av likvärdighetsprincipen kräver nämligen att en nationell regel tillämpas utan åtskillnad på en talan enligt unionsrätten och en talan enligt nationell rätt. Antagandet att en icke-diskriminerande behandling säkerställs i en talan som väcks enligt unionsrätten, trots att en talan enligt nationell rätt behandlas annorlunda, strider mot den

37 Till stöd för detta konstaterande har de rumänska domstolarna åberopat den omständigheten att artikel 6.1 i direktiv 93/13 – enligt domstolens formulering – måste anses vara likvärdig med de nationella bestämmelser som inom den nationella rättsordningen hänför sig till grunderna för rättsordningen. Se dom av den 30 maj 2013, *Asbeek Brusse och de Man Garabito* (C-488/11, EU:C:2013:341, punkterna 44 och 45), dom av den 4 juni 2015, *Faber* (C-497/13, EU:C:2015:357, punkt 56), dom av den 26 januari 2017, *Banco Primus* (C-421/14, EU:C:2017:60, punkterna 42 och 43), dom av den 17 maj 2018, *Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen* (C-147/16, EU:C:2018:320, punkterna 35 och 36), och dom av den 20 september 2018, *OTP Bank och OTP Faktoring* (C-51/17, EU:C:2018:750, punkterna 87 och 89). På samma sätt utgör den absoluta ogiltigheten enligt rumänsk rätt den sanktion som är tillämplig vid åsidosättande av en tvingande bestämmelse som hänför sig till grunderna för rättsordningen. Jag måste dock erkänna att jag hyser tvivel om huruvida det följer av denna rättspraxis att en medlemsstat är skyldig att likställa den sanktion som är tillämplig på oskäligen villkor med den sanktion som tillämpas vid åsidosättande av bestämmelser som hänför sig till grunderna för rättsordningen. Jag anser att domstolen i sin praxis har hänvisat till sådana bestämmelser enbart för att förklara varför de nationella domstolarna är skyldiga att ex officio pröva huruvida avtalsvillkor är oskäligen.

38 Se, för ett liknande resonemang, dom av den 10 juli 1997, *Palmisani* (C-261/95, EU:C:1997:351, punkt 33).

39 Se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 april 2010, *Barth* (C-542/08, EU:C:2010:193, punkt 19).

faktiska innebörden av likvärdighetsprincipen. Även om rättssäkerhetsprincipen kräver att en preskriptionsfrist börjar löpa vid en viss tidpunkt, ska detta villkor avseende preskriptionstiden tillämpas utan åtskillnad på situationer som avser rättigheter som följer av unionsrätten och liknande nationella situationer.

85. Under dessa omständigheter förefaller det som om likvärdighetsprincipen har åsidosatts i förevarande fall, eftersom det är ostridigt att grunden för talan om återbetalning är avgörande för fastställandet av den för preskriptionstiden utlösande händelsen.

86. Mot bakgrund av det ovan anförda finner jag att likvärdighetsprincipen utgör hinder för en nationell lagstiftning eller en tolkning av denna som innebär att den preskriptionstid på tre år som är tillämplig på en talan om återbetalning till följd av oskäligen avtalsvillkor i den mening som avses i direktiv 93/13 börjar löpa från och med den tidpunkt då det avtal som innehåller dessa villkor upphör att gälla, trots att den treåriga preskriptionsfrist som är tillämplig på en liknande talan, som grundar sig på vissa bestämmelser i nationell rätt börjar löpa först från och med den tidpunkt då domstolen fastställer grunden för en sådan talan.

V. Förslag till avgörande

87. Mot bakgrund av det ovan anförda föreslår jag att domstolen besvarar de tolkningsfrågor som ställts av Tribunalul Specializat Mureş (Specialdomstolen i Mureş, Rumänien) på följande sätt:

I mål C-698/18:

- 1) Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäligen villkor i konsumentavtal ska tolkas så, att det inte utgör hinder för att en medlemsstat föreskriver att en talan om återbetalning som grundar sig på fastställandet av att avtalsvillkor är oskäligen omfattas av preskriptionsregler.
- 2) Effektivitetsprincipen utgör inte hinder för att en medlemsstat föreskriver att en sådan talan om återbetalning ska underkastas en preskriptionsfrist på tre år som börjar löpa från och med den tidpunkt då avtalet upphör att gälla, under förutsättning, för det första, att fristen avbryts under det förfarande genom vilket konsumenten yrkar att en nationell domstol ska fastställa att dessa villkor är oskäligen och, för det andra, att nämnda frist och samtliga villkor för tillämpning är fastställda och kända i förväg.
- 3) Likvärdighetsprincipen utgör hinder för en nationell lagstiftning eller en tolkning av denna som innebär att den preskriptionstid på tre år som är tillämplig på en talan om återbetalning på grund av oskäligen avtalsvillkor i den mening som avses i direktiv 93/13 börjar löpa från och med den tidpunkt då det avtal som innehåller dessa villkor upphör att gälla, trots att den treåriga preskriptionsfrist som är tillämplig på en liknande talan, som grundar sig på vissa bestämmelser i nationell rätt, börjar löpa först från och med den tidpunkt då domstolen fastställer grunden för en sådan talan.

Under sådana omständigheter som de i målet vid den nationella domstolen i mål C-699/18, där de relevanta faktiska omständigheterna hänför sig till tiden före en stats anslutning till Europeiska unionen, är domstolen inte behörig att besvara den hänskjutande domstolens tolkningsfrågor.